19

Tuin en Landschap

Vakblad voor de groenvoorziening | 39e jaargang | 21 september 2017

Herdenkingsplekken

Ossuarium maakt ondergrondse zichtbaar

Monument MH17 verandert voortdurend

Donormonument eert anonieme donoren

Bovengronds laten zien wat er ondergronds gebeurt

Wat te doen met de botresten wanneer er graven zijn geruimd? Op begraafplaats Orthen in Den Bosch worden die opnieuw ter aarde besteld in een poëtisch landschap van wuivende grassen en houten blokken. „We laten bovengronds zien wat er ondergronds gebeurt."

Tekst Miranda Vrolijk | Beeld Erik Rotteveel

De zogenoemde Caroluslaan van begraafplaats Orthen gaat aan het einde over in een houten steiger, van waaraf je het nieuwe knekelveld kunt overzien.

Verspreid over de glooiing staan blokken van azobé-hout. Onder elk blok zijn de botten van één persoon herbegraven. In totaal kunnen er 1.500 blokken worden neergezet. Na verloop van tijd zullen de blokken zijn vergaan, waardoor er ruimte ontstaat voor nieuwe herbegravingen.

Op begraafplaats Orthen in Den Bosch verbindt de Caroluslaan de oude kapel met het ossuarium, dat aan de rand van de begraafplaats ligt. Al wandelend langs de laan lonkt aan het einde een lichte opening in de bosschages naar het landschap erachter: heuvels met wuivende siergrassen waartussen houten blokken staan onder het gebladerte van enkele bomen. Vanaf een verhoogde steiger overzie je het vanaf een afstand. Je loopt er als het ware binnen en na een kort of lang ogenblik loop je weer terug.

Dit 'ossuarium' is in 2010 aangelegd. Het ontwerp is van architect Vincent de Gouw van het Ontwerperscollectief in Den Bosch en bouwkundig tekenaar Kim Brok van Bouwstudio Toon, eveneens gevestigd in de Brabantse hoofdstad. Die laatste geeft uitleg over hun visie achter dit bijzondere ontwerp. Want dit ossuarium is natuurlijk geen echt ossuarium. Ossuarium betekent letterlijk bottenhuis of knekelhuis, en dient om de beenderen van geruimde graven in op te slaan. Op deze manier blijven botten lang goed, soms wel eeuwenlang.

De twee sloegen de handen ineen toen het Bosch Architectuur Initiatief (BAI) in 2009 een ontwerpprijsvraag uitschreef voor een ossuarium op begraafplaats Orthen. De meer dan 150 jaar oude begraafplaats voorzag op dat moment ruimtegebrek voor graven in de toekomst en de daaruit voortvloeiende noodzaak om regelmatig graven te ruimen. De opdracht luidde om iets waardigs te ontwerpen voor het herbegraven of bijzetten van de knekels die hierbij vrijkomen. Inmiddels is het voorziene probleem van gebrek aan ruimte door de tijd ingehaald: er wordt minder begraven en er vinden meer crematies plaats. Desondanks is het ossuarium wel aangelegd omdat er nog steeds graven geruimd worden, alleen veel minder.

„Een ossuarium is eigenlijk iets raars", begint Brok. „De botten van een overledene worden in een kistje op een plank gezet en bewaard, wie weet tot in het oneindige? Het terugkeren van het stoffelijke lichaam in de aardbodem gaat dan niet op, het bekende *ashes to ashes, dust to dust*, het tot stof vergaan, vindt dan niet plaats." De bouwkundig tekenaar legt uit dat dat proces precies is wat hij en De Gouw wél willen laten plaatsvinden in hun ossuarium. „Daarom hebben wij geen huis, maar een landschap ontworpen."

Onder de houten blokken die zijn verspreid over de ruimte, zijn de botten van geruimde graven herbegraven. Het blok is van massief azobé; het hout zal er ongeveer zestig tot zeventig jaar over doen om te vergaan. „Net zolang als de botten eronder nodig hebben om op te gaan in de aarde", zegt Brok. De twee hebben het proces van tot stof vergaan dus ook letterlijk zichtbaar gemaakt: „Het hout bovengronds laat zien wat er ondergronds gebeurt."

Onder elk blok ligt één persoon. De blokken lijken op het eerste gezicht willekeurig over de ruimte te zijn verspreid, maar dat is niet zo. Ze staan in een raster, waarmee de beheerder van de begraafplaats precies kan bijhouden wie waar ligt. „Nabestaanden weten dus waar hun dierbare ligt, of kunnen dat in ieder geval eenvoudig te weten komen." Brok en De Gouw vonden dit belangrijk naar aanleiding van een toevallig gesprek met een 70-jarige bezoeker van de begraafplaats. „Hij was al jarenlang niet op de begraafplaats geweest. Het >

Kim Brok
www.bouwstudiotoon.nl

Vincent de Gouw
www.ontwerperscollectief.nl

Het pad dat voorheen het oostelijke gedeelte met het protestantse gedeelte ten westen van het ossuarium verbond, is weggehaald. Op de plek zijn stalen grasroosters in de plaats gekomen. Zo kunnen de nabestaanden van de doodgeboren kinderen die langs dit voormalige pad begraven liggen, deze graven nog steeds goed bereiken. De twee *Robinia* zijn geplant gedurende de aanleg van het ossuarium.

De massief houten blokken van azobé zullen langzaam maar zeker vergaan. De eerste verwering in de vorm van groene aanslag is al te zien. Dit proces van tot stof vergaan, hebben Vincent de Gouw en Kim Brok bewust willen tonen.

De ontwerpers hebben gebruikgemaakt van het hoogteverschil door de Caroluslaan te verlengen met een steiger. Je overziet daarmee het knekelveld van boven. De steiger is gemaakt van massaranduba-FSC-hardhout.

graf van zijn moeder was inmiddels geruimd en ze was bijgezet in een knekelput. Hij was die aan het zoeken en wilde precies weten waar zijn moeder lag. Blijkbaar willen mensen toch hun dierbaren terug kunnen vinden, ook al zijn ze heel lang niet meer bij het graf geweest." Hoewel dus duidelijk is, wie waar is herbegraven, is het ossuarium-landschap anoniem. Het is niet de bedoeling dat er bij de blokken herdenkingstekens of bloemen neergezet worden.

Hoogteverschillen gebruikt

De plek waar het 1.000 m² grote ossuarium is aangelegd kent hoogteverschillen, ontstaan door vergravingen voor de aanleg van een nabijgelegen spoorweg en het ophogen van andere delen van de begraafplaats. Richting de groene 'rotonde' ten oosten glooit het ossuarium-landschap enkele meters de laagte in. Brok en De Gouw hebben van dit hoogteverschil gebruikgemaakt. De as die aan de Fort Orthenlaan begint en via de Caroluslaan naar het ossuarium leidt, hebben zij verlengd door middel van een steiger. Van daaraf overzie je het glooiende landschap van houten blokken. De steiger wordt geflankeerd door heesters en bomen. „Op die manier hebben we een soort open plek in het bos gecreëerd, die vanaf de Caroluslaan een enorme aantrekkingskracht uitoefent."

Vanwege de houten steiger is het pad dat voorheen het oostelijke deel met het protestantse deel ten westen van het ossuarium verbond, weggehaald. „Het is echt de bedoeling dat je van bovenaf het knekelveld overziet", legt Brok uit. Langs dit pad, dicht tegen de steiger, bevinden zich de graven van enkele doodgeboren kinderen. En juist die graven, hoewel sommige al tientallen jaren oud zijn, worden veel bezocht en intensief bijgehouden door nabestaanden. Waar het voormalige pad lag, zijn daarom stalen roosters met gras geplaatst, zodat dit gedeelte goed te betreden is, maar er niet meer duidelijk een pad ligt.

Om ruimte te maken voor het ossuarium zijn verschillende heesters en bomen weggehaald. Diverse *Gymnocladus dioicia* en *Robinia pseudoacacia* zijn blijven staan: die versterken de bosachtige sfeer. Als contrast ten opzichte van de rechttoe, rechtaan blokken en de steiger hebben De Gouw en Brok in een organisch gevormde 'vlek' verschillende siergrassen geplant. Bij hun keuze voor *Deschampsia flexuosa* (bochtige smele) hebben zij zich laten adviseren door tuin- en landschapsarchitecten Martien van Osch en Alma Kennis, beiden verbonden aan de begraafplaats. De siergrassen verzachten met hun wuivende halmen de strakke vormen van de houten blokken. <

Een aantal bomen is bij de aanleg van het ossuarium blijven staan: twintig *Robinia pseudoacacia* en twee *Gymnocladus dioica*. Van beide soorten zijn er enkele bijgeplant.

Ossuarium Orthen

Locatie Begraafplaats Orthen in Den Bosch
Grootte 1.000 m²
Ontwerp Vincent de Gouw en Kim Brok
Aanleg Van Helvoirt Groenprojecten in Berkel-Enschot
Jaar aanleg 2010
Beheer Werk-ontwikkelbedrijf Weener XL in Den Bosch
Capaciteit 1.500 personen kunnen worden herbegraven; na zestig tot zeventig jaar zullen de eerste houten blokken volledig zijn vergaan, dan is er weer plek voor nieuwe herbegravingen
Siergras *Deschampsia flexuosa*
Bomen *Robinia pseudoacacia* en *Gymnocladus dioica*